

הלכות חמץ ומצה פרק א

מצוות הלכות חמץ ומצה

יש בכללן שמונה מצוות,

שלוש מצוות עשה, וחמש מצוות לא תעשה, וזה הוא פרטן,

[י"ד]

• א' - שלא לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה.

• ב' - להשבית שאור מארבעה עשר.

[כל שבעה]

• ג' - שלא לאכול חמץ כל שבעה.

• ד' - שלא לאכול תערובת חמץ כל שבעה.

• ה' - שלא ייראה חמץ כל שבעה,

• ו' - שלא יימצא חמץ כל שבעה,

[ליל פסח]

• ז' - לאכול מצה בלילי הפסח,

• ח' - לספר ביציאת מצרים באותו הלילה.

וביאור מצוות אלו בפרקים אלו.

המצוות בספר המצוות

מצות עשה קנו - להשבית חמץ ושאור מבתינו בערב פסח

היא שצונו לבער חמץ מבתינו ביום ארבעה עשר מניסן.

וזו היא מצות השבתת שאור .

והוא אמרו יתברך "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" (שמות יב, טו) .

והנה התבארו משפטי מצוה זו בפרק ראשון מפסחים.

מצות עשה קנז - לספר ביציאת מצרים בליל פסח

מצוה קנז -

היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר מניסן בתחלת הלילה

כפי צחות לשון המספר.

כל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים

• בהגדלת מה שעשה לנו השם

• ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס

• ואיך לקח השם נקמתנו מהם

• ובהודות לו על מה שגמלנו מחסדיו

יהיה יותר טוב, כמו שאמרו כל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו (שמות יג, ח) והגדת לבנך ביום ההוא וגו'.

ובא הפירוש "והגדת לבנך". יכול מראש חדש תלמוד לומר "ביום ההוא". אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר "בעבור זה" - לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. כלומר מתחלת הלילה אתה חייב לספר.

ולשון מכילתא "מכלל שנאמר "כי ישאלך בנך", יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו, תלמוד לומר "והגדת לבנך", אף על פי שלא שאל.

אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין, תלמוד לומר "ויהאמר משה אל העם זכור את היום הזה". כלומר שהוא צוה לזכרו, כמו אמרו (שמות כז) זכור את יום השבת לקדשו.

וכבר ידעת לשון אמרם אפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה כלה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

וכבר התבארו משפטי מצוה זו בסוף פסחים.

מצות עשה קנח - לאכול מצה בליל פסח

היא שצונו לאכול מצה בליל חמשה עשר מניסן, יהיה שם כבש הפסח או לא יהיה. והוא אמרו יתברך "בערב תאכלו מצות" (שמות יב).

וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת פסחים.

מצות לאו קצז - לא לאכול חמץ בפסח

הזהירנו מאכול חמץ בפסח, והוא אמרו "לא יאכל חמץ".

ובאר שהוא בכרת ואמר כי "כל אוכל חמץ ונכרתה" אם היה מזיד ואם היה שוגג חייב חטאת קבועה.

וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת פסחים.

מצות לאו קצח - לא לאכול מכל דבר שיש בו חמץ בפסח

הזהירנו מאכול דברים שיש בהם תערובת חמץ ואע"פ שאינן לחם, כגון המורייס והכותח והשכר והדומה להם. והוא אמרו "כל מחמצת לא תאכלו". לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי.

יכול יהיו חייבין עליהן כרת? תלמוד לומר "כי כל אוכל חמץ ונכרתה". מה חמץ מיוחד שהוא מין חמץ גמור, יצאו אלו שאינן חמץ גמור. ולמה באו? לעבור עליהן בלא תעשה.

וכבר התבאר בפסחים שענין היותם אסורים ומוזהר מאכילתם, לא נתחייב באכילתם מלקות אלא אם היה בהן כזית חמץ בכדי אכילת פרס.

אמנם אם היה בהן עירוב חמץ פחות מזה השיעור, אין חייבים על אכילתן מלקות.

מצות לאו קצט - לא לאכול חמץ בערב פסח אחר חצות

הזהירנו מאכול חמץ אחר חצות ביום ארבעה עשר מניסן, והוא אמרו "לא תאכל עליו חמץ" (דברים טז, א). וכינוי "עליו" שב על כבש הפסח שאנו חייבין לשחוט בין הערביים יום ארבעה עשר בניסן. ואמר מעת שיגיע זמן שחיטתו "לא תאכל עליו חמץ".

ובגמרא פסחים: מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה? שנאמר "לא תאכל עליו חמץ". ושם נאמר דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא. וכן מצאנו בכל הנוסחאות המדויקות שנקראו

לפני זקני התלמוד. ושם אמרו בטעם איסור אכילת חמץ בשישית: עבדי רבנן הרחקה יתירא כי היכי דלא ליגע באיסורא דאורייתא.

ומי שעבר ואכל חמץ אחר חצות, לוקה. וכבר התבארו דיני מצוה זו בתחילת פסחים.

מצות לאו קצט - לא לאכול חמץ בערב פסח אחר חצות

הזהירנו מאכול חמץ אחר חצות ביום ארבעה עשר מניסן, והוא אמרו "לא תאכל עליו חמץ" (דברים טז, ג). וכינוי "עליו" שב על כבש הפסח שאנו חייבין לשחוט בין הערביים יום ארבעה עשר בניסן. ואמר מעת שיגיע זמן שחיטתו "לא תאכל עליו חמץ".

ובגמרא פסחים: מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה? שנאמר "לא תאכל עליו חמץ".

ושם נאמר דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא. וכן מצאנו בכל הנוסחאות המדויקות שנקראו לפני זקני התלמוד.

ושם אמרו בטעם איסור אכילת חמץ בשישית: עבדי רבנן הרחקה יתירא כי היכי דלא ליגע באיסורא דאורייתא.

ומי שעבר ואכל חמץ אחר חצות, לוקה. וכבר התבארו דיני מצוה זו בתחילת פסחים.

מצות לאו ר - שלא ייראה לנו חמץ בפסח

הזהירנו שלא יראה חמץ בכל גבולנו שבעת ימים, והוא אמרו "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך" (שמות יג, ז) שבעת ימים. ואין אלו שני לאוין בשני ענינין אבל הם בענין אחד. ובביאור אמרו פתח הכתוב בחמץ

וסיים בשאור, לומר לך היינו חמץ היינו שאור, כלומר אין הפרש בין חמץ ושאור.

ומי שעבר והניח חמץ ברשותו, אינו חייב מלקות אלא אם כן לקח חמץ בפסח וקנאו, שעשה בו מעשה.

ולשון התוספתא: המשייר חמץ בפסח והמקיים כלאי הכרם, אינו לוקה.

מצות לאו רא - שלא ימצא חמץ ברשותנו בפסח

הזהירנו שלא ימצא חמץ ברשותנו ואפילו לא נראהו, ואפילו היה בפקדון, והוא אמרו "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם" (שמות יב, טו) .

וזה גם כן לוקין עליו בתנאי שיהיה שם מעשה, כמו שזכרנו לפי השרשים שהניחו במסכת שבועות (דף כא.).

ובביאור אמרו במקומות רבים עובר בבל יראה ובל ימצא.

ובריש מסכת פסחים (דף ה:) התבארו משפטי שתי מצוות אלו, ושם התבאר העניינים שהזהיר מהם באמרו "שאור לא ימצא בבתיכם". ושם התבאר כי ילמד כל לאו מן האחר זולת עניין מה שהיה מורה עליו, ושהמקיים חמץ בפסח עובר בשני לאוין - על בל יראה ובל ימצא.

המצוות במנין המצוות הקצר

מצוות נעשה

[בקבוצה של מצוות זמניות]

[ב] (קנו) לבער חמץ, שנאמר "ביום הראשון תשביתו שאור" (שמות י"ב:טו) .

[ח] (קנז) לספר ביציאת מצרים בלילה הראשון של חג המצות, שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר" וכו' (שמות י"ג:ח).

[ז] (קנח) לאכול מצה בליל זה, שנאמר "בערב תאכלו מצות" (שמות י"ב:ח).

מצוות לא תעשה

[בקבוצה של איסורי אכילה]

[ג] (קצז) שלא לאכול חמץ בפסח, שנאמר "ולא יאכל חמץ" (שמות י"ג:ג).

[ד] (קצח) שלא לאכול תערובת חמץ, שנאמר "כל מחמצת לא תאכל" (שמות י"ב:כ).

[א] (קצט) שלא לאכול חמץ אחר חצות יום ארבעה עשר, שנאמר "לא תאכל עליו חמץ" (דברים ט"ז:ג).

[ה] (ר) שלא ייראה חמץ, שנאמר "ולא יראה לך חמץ" (שמות י"ג:ט).

[ו] (רא) שלא יימצא חמץ, שנאמר "שאור לא ימצא בבתיכם" (שמות י"ב:ט).

מצוות לא תעשה [בקבוצה של איסורי אכילה] [ג] (קצז)
שלא לאכול חמץ בפסח, שנאמר "ולא יאכל חמץ" (שמות י"ג:ג).
[ד] (קצח) שלא לאכול תערובת חמץ, שנאמר "כל מחמצת לא תאכל" (שמות י"ב:כ).
[א] (קצט) שלא לאכול חמץ אחר חצות יום ארבעה עשר, שנאמר "לא תאכל עליו חמץ" (דברים ט"ז:ג).
[ה] (ר) שלא ייראה חמץ, שנאמר "ולא יראה לך חמץ" (שמות י"ג:ט).
[ו] (רא) שלא יימצא חמץ, שנאמר "שאור לא ימצא בבתיכם" (שמות י"ב:ט).

הקבלת הסדרים

פרק א

איסורי חמץ בפסח

סיכום הפרק:

א: איסור אכילה והנאה מחמץ ושאור כל שבעה וחייב מלקות

א.ב. איסור אכילת תערובת חמץ כל שבעה

ב: איסור אכילת חמץ בי"ד משעה שביעית.

גזירה משעה שישית בהנאה וחמישית באכילה.

ג: לא יראה לך חמץ כל שבעה.

גזירה שחמץ שעבר עליו הפסח אסור.

איסור אכילת חמץ

א.

אכילת חמץ בפסח

כל האוכל כזית חמץ בפסח, מתחילת ליל חמישה עשר עד סוף יום אחד ועשרים בניסן,

במזיד - חייב כרת, שנאמר "כי כל אוכל חמץ ונכרתה" (שמות י"ב:ט"ו) .

בשוגג - חייב קרבן חטאת קבועה.

אחד האוכל ואחד הממחה ושותה:

ב.

הנאה מחמץ בפסח

החמץ בפסח אסור בהנייה, שנאמר "ולא יאכל חמץ" (שמות י"ג) - לא יהיה בו היתר אכילה.

הנחת חמץ בפסח

והמניח חמץ ברשותו בפסח, אף על פי שלא אכלו - עובר בשני לאוין, שנאמר "לא יראה לך שאור בכל גבולך" (שמות י"ג:), ונאמר "שאור לא ימצא בבתיכם" (שמות י"ב:ט).

ואיסור החמץ, ואיסור השאור שבו מחמצין - אחד הוא:

א.

אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא אם כן קנה חמץ בפסח, או חימצו, כדי שיעשה מעשה.

אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח, ובא הפסח ולא ביערו, אלא הניחו ברשותו - אף על פי שעבר על שני לאוין, אינו לוקה מן התורה, מפני שלא עשה מעשה, ומכין אותו מכת מרדות:

ד.

חמץ שעבר עליו הפסח

חמץ שעבר עליו הפסח - אסור בהנייה לעולם. ודבר זה קנס מדברי סופרים, מפני שעבר על כל יראה ובל ימצא אסרוהו. ואפילו הניחו בשגגה או באונס, כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו עד שייהנה בו אחר הפסח:

איסור תערובת חמץ

ה.

חמץ שנתערב

חמץ שנתערב בדבר אחר בפסח, בין במינו בין שלא במינו - הרי זה אוסר בכל שהוא.

וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אף על פי שהוא אסור בהנייה, אם נתערב בין במינו בין שלא במינו - הרי זה מותר לאכלו אחר הפסח, שלא קנסו ואסרו אלא בחמץ עצמו, אבל תערובת מותרת באכילה לאחר הפסח:

1.

עונש מלקות על תערובת חמץ

אין חייבין כרת אלא על אכילת עצמו של חמץ, אבל עירוב חמץ, כגון כותח הבבלי ושיכר המדי וכל הדומה להן מדברים שהחמץ מעורב בהן, אם אכלן בפסח - לוקה ואין בו כרת, שנאמר **"כל מחמצת לא תאכלו"** (שמות י"ב:). במה דברים אמורים, בשאכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת שלש ביצים - הוא שלוקה מן התורה, אבל אם אין בתערובת כזית בכדי אכילת שלש ביצים, אף על פי שאסור לו לאכול, אם אכל אינו לוקה אלא מכת מרדות:

2.

אכילת חצי שיעור חמץ

האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא - הרי זה אסור מן התורה, שנאמר **"לא יאכל חמץ"** (שמות י"ג:).

ואף על פי כן אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור, שהוא כזית. והאוכל פחות מכזית במזיד - מכין אותו מכת מרדות:

האיסור ומקורו

ח.

אכילת חמץ בערב פסח

אסור לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה, שהוא מתחילת שעה שביעית ביום.

העונש

וכל האוכל בזמן זה - לוקה מן התורה, שנאמר "לא תאכל עליו חמץ" (דברים ט"ז:), כלומר על קרבן הפסח. כך למדו מפי השמועה בפירוש דבר זה, "לא תאכל חמץ משעה שראויה לשחיטת הפסח שהיא בין הערבים", והוא חצי היום:

סייג בשעות

ט.

מתחלת שישית

ואסרו חכמים לאכול חמץ מתחילת שעה שישית, כדי שלא יגע באיסור תורה.

ומתחילת שעה שישית - יהיה החמץ אסור באכילה ובהנייה. שעה שישית - מדברי סופרים, ושאר היום משביעית ומעלה - מן התורה:

י.

משעה חמישית

שעה חמישית - אין אוכלין בה חמץ, גזירה משום יום המעונן, שמא יטעה בין חמישית ושישית.

ואינו אסור בהננייה בשעה חמישית, לפיכך תולין בה התרומה ולחם תודה וכיוצא בהן מחמץ שהוא קודש - לא אוכלין ולא שורפין, עד שתגיע שעה שישית שורפין הכל:

יא.

סיכום ג' המדרגות: [רביעית] חמישית, שישית, שביעית

הא למדת: שמותר לאכול חמץ ביום ארבעה עשר עד סוף שעה רביעית, ואין אוכלין בשעה חמישית אבל נהנין בו, והאוכל בשעה שישית מכין אותו מכת מרדות, והאוכל מתחילת שעה שביעית לוקה: